

- ۴ -

کتابچه

تفصیل حالات و نفوس و املاک دارالایمان قم

درسالة « کتاب شناسی آثار مربوط به قم » (۱) و آغاز همین مجموعه (۲) در جزو آثار علی اکبر فیض-نویسنده و ادیب قم در دوره ناصری- از رساله ای با نام « کتابچه تفصیل حالات و نفوس و املاک دارالایمان قم » یاد گردیده و در نوشته نخست فهرست گونه ای اجمالی نیز از مطالب آن به دست داده شده است.

نسخه اصل این رساله را سه سال پیش در فرصتی بسیار کوتاه نزد دوست دانشمند سید محمود مرعشی در قم دیده و اساس آگاهی من درباره آن منحصر به همان بررسی سریع و شتاب زده بود (۳). تا آن که در این روزها پس از آن که کار چاپ « کتابچه تفصیل و حالات دارالایمان قم » افضل الملك از نیمه گذشته بود عکس نسخه مزبور به دست رسید و باشگفتی دریافتم که بیش تر مطالب آن با مطالب کتابچه افضل الملك حتی در عبارات مشترك و یکسان است.

۱- صفحه ۹۶ و ۹۷.

۲- صفحه ۱۳.

۳- در آغاز مجموعه حاضر از رساله ای دیگر بانام « تفصیل و حالات و املاک و مستغلات و قنوت و بلوکات دارالایمان قم » (ش ۳ مجلد اول مجموعه ناصری) یاد شد و آن شاید نسخه ای دیگر از همین کتابچه مورد سخن باشد.

کتابچه افضل الملك به تصریح خود او در سال ۱۳۰۴ و ۱۳۰۵ فراهم گردیده و کتابچه مورد سخن بنا بر آنچه در اوائل آن نوشته شده است سه سال پس از ممیزی میرزا حبیب الله گرکانی نوشته شده، و چون می دانیم که آن ممیزی در سال ۱۲۹۱ بوده است (۱) بنا بر این تاریخ گردآوری آن سال ۱۲۹۴ بوده و بر این اساس نگارش آنده سال پیش از رساله افضل الملك انجام گرفته است (۲).

از این مقدمات چنین نتیجه گرفته می شود که افضل الملك اطلاعات مربوط به مزارع و باغات و قنوات و بلوکات قم را پیش از آنچه «از راه بلوک گردشی و تحقیقات شخصی» یافته است با مراجعه به نسخه ای از این اثر به دست آورده، و می بینیم که ثبت های سیاقی آن - چنان که خود نیز در چندین جا تصریح می کند - موافق محاسبات پانزده سال پیش از تاریخ تدوین کتابچه اوست.

آنچه مسلم است کتابچه مورد بحث بر خلاف آنچه نویسنده پنداشته

۱- تاریخ دارالایمان قم ۶۱. در کتابچه افضل الملك (ص ۶۹ مجموعه حاضر): ۱۲۹۳ که ظاهراً اشتباه است و اگر درست باشد کتابچه حاضر جزء ثبت هایی خواهد بود که در سال ۱۲۹۶ به دستور اعتضادالدوله برای دارالتألیف همایونی تدوین و تألیف شده است.

۲- گذشته از این تصریح، از چندین جای رساله برمی آید که آن در روزگار زندگی حاجی سیدجواد قمی فقیه نامور این دوره تألیف شده و می دانیم که این فقیه در سال ۱۳۰۳ در گذشته است (المآثر والاثار: ۱۵۳ / تاریخ قم فیض: ۱۷ / نسخه اصل / طبقات اعلام الشیعه - قرن چهاردهم: ۱ / ۳۳۷ / اعیان الشیعه ۱۷: ۱۸۱ چاپ اول / معجم المؤلفین ۳: ۱۶۷ / هدیه العارفین ۱: ۲۵۹ / تحفة القاطمین ۱: ۴۱۷ / نسخه اصل / مختار البلاد: ۲۵۴-۲۵۵ چاپ دوم / ذریعه ج ۲۲: صفحه ۱ و مصادر دیگری که در تعلیقات تاریخ دارالایمان قم، ص ۱۲۱ نام برده شده است).

بود تألیف فیض نیست (۱). تنها گویا در هنگام استساخ اودریکی دو مورد اندک تفسیری در عبارت داده و کلماتی را نیز نادرست استساخ کرده است. از برخی قرائن می توان استظهار نمود که این کتابچه نیز نوشته و تدوین محمد تقی بیگ ارباب است که سرشماری سال ۱۲۸۴ قم و گویا هم سرشماری سال ۱۲۹۶ وسیله اوانجام گرفته (۲) و ثبت حکومتی مستغلات و تعرفه نفوس و محصولات قنات و بلوکات هم تنظیم اوست (۳). در ثبتی که او تهیه کرده و در تاریخ دارالایمان قم خود گذارده است (۴) به اشتباه تکراری شده که در اینجا نیز عیناً هست و از اینجا نیز به کتابچه افضل الملك راه یافته است.

با این همه حکم قاطع به بودن این اثر نیز از ارباب، نیازمند شواهد و دلائل استوار تر است که چون علی العجالة مطلبی اضافه بر آنچه ذکر شد نیافت از اظهار نظر در این مورد خودداری می کند.

- ۱- بدین وسیله مطلبی که در این مورد در کتاب شناسی آثار مربوط به قم و آغاز این مجموعه آمده است تصحیح می شود.
 - ۲- تاریخ دارالایمان قم: ۲۹.
 - ۳- ارباب در روزگار خود آگاه ترین کس به وضع و حال و خصوصیات منطقه قم بود و حکام و والیانی که از سوی دیوان برای این شهر فرستاده می شدند همه به ناچار از بصیرت و اطلاعات محلی او در مورد مسائل شهری استفاده می نمودند. مدتی نیز امور مالیات و جمع و خرج حکومتی قم مفوض بدو بود. بنا بر این غرابتی ندارد که هر وقت دیوان ثبت و کتابچه ای درباره این شهر از حکومت درخواست می نموده تهیه و تنظیم آن به عهده او گذارده شده باشد.
- (ببینید: تذکره شمراي معاصرین دارالایمان قم، علی اکبر فیض: ۲۲ ر نسخه شماره ۱۴۵ کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم / شرح زندگانی من عبدالله مستوفی ۱: ۵۱۷ چاپ دوم / کتاب شناسی آثار مربوط به قم: ۷۳-۷۸)
- ۴- صفحه ۶۱ و ۶۲.

تردید نیست که افضل الملك در تدوین کتابچه خود مستقیماً از این اثر بهره برده و همان را با تغییرات و اضافاتی به شکل رساله ای تازه در آورده، و همه ارقام سیاقی و شماره دکانین و اصناف بازار - با آن که قطعاً با گذشت ده سال اختلافاتی یافته بود - عیناً موافق ثبت این کتابچه است. البته افضل الملك در قسمت بلوکات در مورد چند منطقه ییلاقی که خود از نزدیک دیده بود مطالبی مفید و جالب از خود افزوده است که مغتنم است. همچنان که او قسمتی از مطالب این کتابچه را به گونه تلخیص در سواد برداری خود از قلم انداخته و از این روهنوز مطالبی تازه و نکاتی در این رساله باقی است که چاپ آن با وجود طبع کتابچه افضل الملك خالی از فایده نیست. گذشته از آن که برای احقاق حق مسلم این اثر چاپ آن لازم است.

با این همه چون ثبت مالیات و بذر و محصولات و تعداد عملجات و نفوس و به طور خلاصه همه ارقام سیاقی این کتابچه در رساله افضل الملك نقل شده است اکنون که به چاپ این کتابچه مبادرت می رود قسمت های سیاقی آن که به صورت کامل تکرار مطالب پیش می بود یکسره حذف شد. موارد حذف در متن با نقطه گذاری مشخص گردیده است.

م . ط

کتابچه

تفصیل حالات و نفوس و املاک دارالایمان قم

شهر قم در قدیم ایام محل جمع شدن آبهای رودخانه اناربار بوده و اطراف آن چراگاه رمه وحشم سلاطین و غیره بوده. یکی از سلاطین کیان به اراضی قم رسیده اظهار نمود که اگر این زمین از آب خارج شود محل کشت و زرع می شد. چون بیژن بن گیوین گودرز استماع این مطلب نمود همت گماشته، تلی که فاصله میان قم و قمرود بود بشکافت آب را به طرف مسبله روانه کرد. زمین قم از آب خارج شده محل کشت و زرع شد و از رودخانه چهل نهر جدا نموده چهل قلعه در آن اراضی بنا نموده و چهل مزرعه بنیاد کردند بدین واسطه مشهور به چهل حصاران شده بود.

تادر خلافت عبدالملک بن مروان که حجاج بن یوسف ثقفی امیر عراقین شد عبدالرحمن بن محمد بن اشعث کندی که از جانب حجاج حکومت خراسان و ترکستان داشت. بر حجاج یاغی شد و جنگهای صعب در میان واقع شده در آنوقعه ایل اشعری از اعوان و انصار عبدالرحمن بودند. چون عبدالرحمن از حجاج شکست خورد و در بصره کشته گشت ایل اشعری از یم حجاج نتوانستند در عراق عرب سکنی نمایند بدین جهت با احشام و اغنام روی به سوی ایران آورده تا مکانی به دست آورند و در آن مکان بیاسایند. چون به زمین قم رسیدند اهالی قم ایشان را نگاه داشته، از جهت اغنام و احشام ایشان مرتعی مشخص نمودند که اکنون آن مرتع موسوم به جمر سعد آباد است. بزرگ و فرمان گذار آن طایفه در آن زمان احوص و عبدالله پسران مالک اشعری بودند.

هم در آن اوان قم و بلوکات اوجزء اصفهان بودتا درعهد هارون الرشید عباسی حاکم اصفهان از اهالی قم به دربار خلافت عارض شدند که منال دیوانی خود را به سهولت نمی دهند. بدین جهت قم را از جزو جمع اصفهان خارج کرده، منالی موافق ممیزی هارونی بر آنها وارد آوردند. در آن ممیزی تفرش و فراهان و محال خلج و کاشان از توابع قم محسوب می شد بنابراین يك حد قم اصفهان بود یکی همدان و یکی ری. و عراق عجم را همین چهار شهر بود چنانچه انوری در این قطعه فرماید :

چهار شهر است عراق از ره تخمین گفتم

طول و عرضش صد در صد بود و کم نبود

اصفهان کاهل جهان جمله مقرند بدو

کساندر آفاق چنان شهر معظم نبود

همدان جای شهان از قبل آب و هوا

کساندر آفاق چنان بقعه حرم نبود

قم به نسبت کم از اینهاست ولیکن گفتم

نیک نیک از چه نباشد بدید هم نبود

منزل مردمی و کان کسرم ام بلاد

ری بود ری که چو ری در همه عالم نبود

بالجمله بعد از آن در عهد بعضی از سلاطین ممیزی کرده اند. در سلطنت

غازان خان منالی به اندازه [بر] قم و بلوکات او بسته شد چنانچه در کتاب و صاف

مکتوب است. تازمان خاقان خلد مکان فتح ملی شاه میرزا بابای آشتیانی ممیزی

نموده ، جمعی جدید بر قم و بلوکات او وارد آورد. هم در آن ممیزی دوازده هزار

تومان نقد و چهار هزار خروار جنس منال دیوانی بود و به مرور ایام امنای دولت

بر منال دیوانی قم افزودند تا در این عهد روز افزون میرزا حبیب الله گرگانی مأمور

به ممیزی شده در سه سال قبل . اکنون منال دیوانی بیست و پنج هزار تومان

است .

هوای قم گرم است چنانچه در اول جوزا حاصل شتوی او را حصادت می کنند. سه هزار و هفتصد و پنجاه خانم در اصل بلد است. عدد نفوس اهالی شهر اناثاً ذکوراً صغیراً کبیراً بیست و چهار هزار نفر و اهالی دهات و ایلات بیست هزار و هفتصد نفر. حاصل کلی این شهر گندم و جو و باقلا و از صیفی جوزق و کرچک و خربزه و هندوانه و خیار و سبزی آلات. از میوه جات انار و انجیر و گوجه و زردآلو و بهوسیب و توت، ولی در دهات و بیلاقات او همه نوع میوه از انگور و هلو و شلیل و سایر میوه جات در کمال امتیاز به عمل می آید.

آب مزروعی و باغات اطراف شهر از رودخانه اناز بار است که از طرف گلپایگان و کمره جاری است. در سال های قبل از قریه نیمور تا سه فرسخی قم مزارع جدید احداث کرده بودند و از این رودخانه انها را به جهت آن مزارع جدا کرده. بدین جهت در تابستان از کمی آب بر قمی ها سخت می گذشت اغلب باغاتشان بخشکید. در اوایل سلطنت این پادشاه در وزارت میرزا تقی خان انابک اعظم مقرر شد که پنج روز جمیع آب رودخانه را به اندازه ای که لازم دارند دهات و مزارع اطراف رودخانه ببرند و شش روزه طرف قم جاری نمایند و به همین قرارداد فرمان صادر گردید.

و در قدیم ایام چهل نهار از آب رودخانه به مزارع و باغات حومه شهر جاری کرده بودند و مدار تقسیم را به «مستقه» کرده بودند. اکنون معلوم نیست که «مستقه» چه اصطلاحی است. در زمانی که میرزا بابای آشتیانی ممیزی کرد مقسم را «خروار» قرار داد چنانچه اکنون مقسم جمیع آب های رودخانه سی و یک هزار و پانصد خروار است. در باغات به یک تومان مالیات، پنج خروار آب و در مزروعی هر یک خروار جنس مالیات، شش خروار آب قسمت داده بودند. و هشت صد و بیست خروار از این آب رایی مالیات به جهت شرب خانم های شهر و موقوفات سرکار فیض آثار و سایر مشاهد مشرفه قرار داده بودند و هزار و هشتصد خروار از این آب را به جهت خالصه شمس آباد برقرار کرده.

مزروعی

مشروب از آب رودخانه که قدیم النسق است و به هفتاد حصه مزارع آن قسمت می‌شود. ده‌نهر از رودخانه به جهت شرب مزارع و باغات قم جدا می‌شود مالک آنها اهالی شهرند. رعیت آنها جمعاً در شهر مسکن دارند. حاصل شتوی این مزارع گندم و جو و باقلا، صیفی جوزق و کرچک و خربزه و هندوانه و خیار و کنگد است.

مزرعهٔ براوستان - مشروب از نهر براوستان که از رودخانه جدا می‌شود. شتوی گندم و جو خوب به عمل می‌آید و صیفی جوزق و کرچک و خربزه و هندوانه و خیار و کنگد، چهارده حصه.

مزرعهٔ شهرستان - از مزارع قدیم است. مشروب از نهر شهرستان شش حصه.

مزرعهٔ محمدآباد - مشروب از نهر شهرستان که از رودخانه منشعب می‌شود. ملک‌علمای بلد است. دو حصه.

مزرعهٔ مهرویان - از مزارع قدیم است. از نهر مهرویان مشروب می‌شود و در حوالی شهر واقع است. قلعه و سکنه ندارد. عملجات آن اهالی شهر می‌باشند. ملک رعیت است و سه مزرعهٔ دیگر جزو اوست.

مزرعه فرابه و و نك - از مزارع قدیم است. از نهر براوستان مشروب می شود. ملك رعیت است. درحوالی شهر واقع است. قلعه و سکنه ندارد.

مزرعه نجیم آباد - از مزارع قدیم است. مشروب ازچاه ورودخانه هردومی باشد. مخروبه بود درعهد محمد شاه آباد شد. قلعه و سکنه ندارد. عمله جات آنجا اهالی شهرند.

مزرعه صالح آباد - درحوالی شهر واقع است. از مزارع قدیم است. از رودخانه مشروب می شود از نهر شهرستان. قلعه و سکنه ندارد. ملك رعیت است.

مزرعه طبشقران - از مزارع قدیم است. مشروب از نهر شهرستان اراضی آن پشته باره شهر واقع است. قلعه و سکنه ندارد. ملك رعایاست.

مزرعه غزوان - از مزارع قدیم است. از نهر شهرستان مشروب می شود. قلعه و سکنه ندارد. زمین های او در حوالی شهر است. تیول مرحوم میرزای قمی بوده اکنون تیول وراث آن مرحوم است.

مزرعه کرج - از مزارع قدیم است. مالیات آن در عبوض مستمری تیول است. درحوالی بلدواقع است. قلعه و سکنه ندارد. از رودخانه از نهر کرج مشروب می شود. هندوانه آن خوب است.

مزرعه ارباب بیجه - اسم قدیم آن سوای این اسم است از نهر کرج مشروب می شود. وقف است بر مسجد جناب امام حسن عسکری. هندوانه در آنجا خوب می شود.

مزرعه جمکران (۱) - از مزارع قدیم و معتبر است. در طرف شرقی قم واقع است. قلعه و سکنه معتبر دارد. اها [لی] آنجا مردمان با هنر تفنگچی می باشند. از رودخانه نهر جداگانه جدا می شود. رعیت از اهالی شهر هم دارد.

مزرعه زرقان - از مزارع قدیم است. اسم قدیم آن «ازدورقان» است. از نهر مزرعه براوستان مشروب می شود. قلعه مختصری دارد که شش هفت خانوار در آن منزل دارند.

مزرعه ابرستجان - از مزارع قدیم است و در قدیم قلعه و سکنه معتبر داشته، اکنون خراب است. رعایای آن اهالی شهرند. ملک آن از نهر مخصوصی خود که نهر ابرستجان است مشروب می شود. در دامنه کوه یزدان واقع است. ملکی رعایاست. جزئی خالصه دارد.

مزرعه سواران - از مزارع قدیم است. از نهر ابرستجان مشروب می شود. قلعه و سکنه ندارد. عملجات آنجا اهالی شهر می باشند.

مزرعه هندیدجان - از مزارع قدیم است ملک رعایای قم است و ایشان طایفه بیگدلی می باشند. از رودخانه نهر جداگانه مخصوص دارد. قلعه و سکنه ندارد. در حوالی شهر واقع است. از مزارع خوب است.

مزرعه مزدیدجان - از مزارع قدیم است. ملک رعایای قم است مالکین او طوایف بیگدلی است. از رودخانه نهر مزدیدجان و هندیدان (۲) یک نهر جدا می شود بعد منشعب به این دو مزرعه می شود. قلعه و سکنه ندارد. حاصل آنجا

۱ - اصل: «جمکران».

۲ - نام مزرعه هندیدجان در اصطلاح و استعمال محلی.

خوب می شود و از مزارع خوب است.

مزرعه خم آباد و جردگان - از تیولات جناب متولی باشی است. در حوالی بلد واقع است. قلعه و سکنه ندارد. از رودخانه مشروب می شود و عملجات آنجا اهالی شهر می باشند.

مزرعه فردوس - در کنار رودخانه متصل به شهر واقع است و اکنون باغات زیاد در آن مزرعه بنیاد شده است. در جزو باغات ثبت می شود. از نهر فردوس مشروب می شود.

مزرعه جفت گاو سر - از مزارع قدیم است. اسم اصلی او خم آباد است. نزدیک است به شهر و از نهر مزدیجان مشروب می شود. قلعه و سکنه ندارد.

مزرعه کمیدان - در جنب شهر واقع است و از مزارع قدیم است. املاک او مرغوب و معتبر است. ملک رعایاست. نهری مخصوص دارد که از رودخانه جدا می شود موسوم به نهر کمیدان. قلعه و سکنه ندارد.

مزرعه جمر و سعد آباد - از مزارع قدیم است و از نهر کمیدان مشروب می شود. زمین های او متصل به شهر است. قدری باغات در آن مزرعه احداث کرده اند. قلعه و سکنه ندارد. ملک رعایاست.

مزرعه مسگران - از مزارع قدیم است. در طرف علیای شهر واقع است در دامنه کوه. در قدیم قلعه و سکنه داشته ولی اکنون مخروبه است. ملک رعایاست.

چون بعضی مزارع کوچک بود که قابل تحریر و تفصیل به انفراد نبود
اسامی آنها نوشته می شود که از قلم نیافتاده باشد:

مزرعه شریفه بیگم / مزرعه عنایت بیگ / مزرعه علی آباد / مزرعه بیست
خرواره / مزرعه نضوح آباد / مزرعه جفته / مزرعه جمالیه / مزرعه اراضی رودخانه
صفی آباد / مزرعه محل باغ منده / مزرعه اسدالله .

مزرعه کهنه و یلمق - در علیای بلد واقع است خارج درب قلعه . مالیات

ندارد .

پرتال جامع علوم انسانی

باغات

بلده قم تمامی از آب رودخانه مشروب می شود . در قدیم ایام سوای اناروانجیر چیز دیگر نداشت ولی اکنون اغلب میوه جات گرمسیری در آنها یافت می شود . این باغات بعضی در داخل حصار قلعه شهر واقعند و بعضی در خارج دیوارکشی شهر واقعند . در این ممیزی میرزا حبیب الله هر کدام مطابق تعدیل منال دیوانی دارند .

باغات (۱) طرف دروازه معصومه :

که سمت غربی بلد است و آبادترین باغات بلدند :

باغ آقا حسین - که در ضابطه مشهور شده است . در بالای باغات شهر واقع است . قریب به نصف آن باغ مشجر است . زمین او چهل جریب است .

باغ عباسقلی بیگ - متصل است به باغ رضا باد . همه آن باغ مشجر است . میوه بهاره و تابستانی و اناروانجیر خوب دارد . ملک حاجی محمد رضا بیگ است . زمین او پنجاه جریب است .

باغ بالای حاجی اصغر خان - از باغات جدید است که در عهد فتحعلی شاه حاجی اصغر خان او را آباد کرده است ، بالانخانه در میان اوساخته ، باغ آبادی است . تفریح و تفرج گاه اهالی شهر همان باغ است . اکنون ملک وراثت اوست . زمین های او هشتاد جریب است .

باغ دراز - از باغات جدید است که حاجی علی قلی بیگ حاجی حسینی در عهد فتحعلی شاه او را آباد کرده است . همه نوع میوه دارد و کمال آبادی

۱ - اصل : باغ [بینید کتابچه افضل الملك را در همین مورد ، صفحه

دارد. انار و آلو سیاه او معروف است. ملك وراث آن مرحوم است. زمین او شصت و پنج جریب است.

باغ وزیر - از باغات قدیم بوده که خراب شده بود، در عهد این پادشاه ابد مدت حاجی محمودخان بیگدلی او را آباد کرده است. کمال آبادی دارد. گوجه او معروف است. زمین او چهل جریب است.

باغ قاسم دباغ - از باغات قدیم است، کمال آبادی دارد، اکنون او را دو قطعه کرده اند. میوه بهاری آنجا معروف است. زمین او نود جریب است. **باغ حمام** - از باغات قدیم است. باغ بزرگی بوده تقسیم شده، اکنون به قدر یست و پنج جریب او نهایت آبادی دارد. میوه بهاری او معروف است. زمین او شصت جریب است.

باغ کیکائوس میرزا - از باغات جدید است که در عهد فتحعلی شاه کیکائوس میرزای پسر فتحعلی شاه او را آباد کرده بود بعد از عزل او خراب شده در این سنوات حاجی سیدجوادی او را از وراث شاهزاده خریده، آباد کرده است. زمین او نود جریب است.

باغ فیم حصه جناب متولی باشی - از باغات جدید است که در این عهد فیروزی مهد او را آباد فرموده. همه نوع میوه دارد. کمال آبادی دارد. زمین او چهل جریب است.

باغ هارون آباد - از باغات جدید است که در عهد فتحعلی شاه میرزا ابراهیم مستوفی سرکار فیض آثار او را بنا کرده است. چهل جریب است.

باغ دودانگه حاجی اصغر خان - از باغات قدیم است، مخروبه شده بود در عهد شاه مرحوم محمد شاه حاجی اصغر خان او را در ثانی آباد کرد. اکنون از باغات معروفه است. توت او بسیار خوب است. هشتاد جریب.

باغ حاجی ابراهیم - در اوایل عهد این پادشاه حاجی ابراهیم که یکی از تجار متمول است دست به آبادی او زده، درخت بسیار کشت. چون سر راه عتبات است ملاحظه نمود که کاروانسرا بودن او با منفعت است او را کاروانسرا

کردولی معروف به باغ است. زمین او چهل جریب .

باغ باجک - ملك جناب متولی باشی است. از باغات قدیم. مخروبه بود که جناب معظم الیه اورا آباد کرد. داخل حصار شهر واقع است. سی جریب.

باغ پنبه - از باغات قدیم است. دو نلک او خانه شده است. يك نلک او او هنوز باغ است و آباد. سی جریب (۱).

باغ فخر آباد - از باغات قدیم است. از حلیه آبادی عاطل بود جناب متولی باشی اورا آباد کرد. اکنون از باغات خوب است. داخل حصار شهر است. زمین او شصت جریب .

باغ ورثه حاجی میرزا محمد علی - از باغات قدیم، ولی اکنون درخت کمی دارد. سی جریب زمین اوست .

باغ حاجی علی جان - در جنب باغ حاج میرزا محمد علی واقع است. از باغات قدیم است. پیش تر آباد بوده اکنون خراب است. بیست و پنج جریب .

باغ شمس آباد - از باغات قدیم است که در قدیم آبادی زیاد داشته، اکنون به جز انار و انجیر درخت دیگر ندارد. سی جریب .

باغ گاو چاه - از باغات قدیم است که قبل از این آباد بوده اکنون درخت او منحصر است به انار و انجیر. زمین او بیست و پنج جریب .

باغ نوسرو و کاج - از باغات قدیم است که بهتر از او باغی در قم نبوده، اکنون خراب شده. از کلاه فرنگی عمارت وسط او و دیوارهای اطراف او باز هم چیزی باقی است. بیست و پنج جریب .

باغ سلاخ خانه - در طرف دروازه ری که شمال بلد است واقع است. از باغات بزرگ آباد بوده، اکنون سه قطعه شده، يك قطعه او که ملك حاجی محمد رضایك است خوب آباد است. صد و بیست جریب .

۱- در کتابچه افضل الملك هم سی جریب است و ۴۰ جریب در صفحه ۸۶

این مجموعه غلط چاپی است .

باغ گریبسی - از باغات قدیم است مرحوم میرزا اعلی الله مقامه در عهد فتحعلی شاه او را آباد کرده بود. اکنون آبادی متوسطی دارد. چهل جریب. **باغ خواجه جعفر** - از باغات قدیم است. اکنون چند قطعه شده است. شصت جریب است.

* باغات (۱) طرف دروازه کاشان و دروازه قلعه

که سمت جنوب و مغرب شهر است :

باغ صاحب آباد - از باغات جدید است، در عهد فتحعلی شاه مرحوم میرزا علی رضای مجتهد آن باغ را آباد کرد. از باغات معروفه بود. اناروپسته او بسیار ممتاز است. زمین او صد جریب است.

باغ حیدری - از باغات قدیم است جناب متولی باشی او را بزرگ کرده، آباد نموده است. چهل جریب است.

باغ زیدان - از باغات قدیم است وقف بر سرکار فیض آثار. مزرعه‌ای هم دارد موسوم به این اسم. باغ مختصری است. آبادی کمی دارد. هشت جریب است.

باغ محب - از باغات قدیم است که مرحوم میرزای قمی اعلی الله مقامه بعد از خرابی او را آباد کرد ولی اکنون روی به انهدام گذاشته. ملک ورثه آن مرحوم است. زمین او هشتاد جریب.

باغ گنبدسبز - از باغات قدیم است. سه بقعه بسیار عالی در او است. باغ آبادی است. اکنون به ملکیت در او عمل می کنند ولی گویا وقف بر آن بقاع است. زمین او سی جریب.

باغ شاه مراد - در جنب باغ گنبدسبز واقع است. از باغات قدیم است، آبادی کمی دارد. باغ مختصری است. زمین او هشت جریب.

باغ پشم - از باغات قدیم است اکنون آبادی مختصری دارد. زمین او

۱- اصل : باغ . و در کتابچه افضل الملك نیز چنین است که فراموش شده بود در پاورقی آن تذکره داده شود.

بیست و پنج جریب .

باغ قاسم - از باغات قدیم است . دراوان سابق آباد بوده ، اکنون آبادی متوسطی دارد . پنجاه جریب .

باغ ارغوان - از باغات قدیم است . در جنب بساطه شهر واقع است . بیست و پنج جریب .

باغ دراز آقا ابوالقاسم - از باغات قدیم است . آبادی کمی دارد ولی سابق معروف و آباد بوده . زمین او سی جریب .

باغ سلطانم - از باغات قدیم است . داخل حصار شهر واقع است . باغ بزرگی بوده اکنون سه قطعه شده . یخچالی هم در میان آن باغ واقع است . آبادی خوب دارد . صدوده جریب .

باغ قلعه مشرف - این مکان نارنج قلعه بوده که محمود افغان او را درست کرده ، چهار ذرع قطر دیوار اوست . در عهد فتحعلی شاه مشرف سرکار فیض آثار حیازت کرده ، عمارات او را خراب کرد باغ نمود ، یخچالی هم در میان ساخت . باغ آبادی است . دودانگه او وقف بر جناب سید الشهداء است . ده جریب .

باغ قلعه میرزا جان - از باغات قدیم است . داخل حصار شهر است به این جهت سزی کاری زیاد می نمایند . زمین او هفتاد جریب .

باغ قلعه حاجی میرزا علی فقی - از باغات قدیم . داخل حصار شهر است . اغلب اشجار او انار و انجیر است . سزی کاری خوبی در [او] می شود . پنجاه جریب .

باغ مشهور به باغچه نو - از باغات قدیم است . متصل است به باره رودخانه . داخل حصار شهر است . از موقوفات سرکار فیض آثار است . آباد و معمور است . بیست جریب .

باغ نو - از باغات قدیم . داخل حصار شهر است . وقت است بر سرکار فیض آثار . آبادی متوسطی دارد . نصف او اکنون زمین املس شده است . سزی

کاری معتبری در او می‌شود. صد جریب.

باغ کوچه حوریان - از باغات قدیم است شاهزاده کیکاوس میرزا در عهد حکومت خود آن باغ را خرید، عمارت و ارك كرد. بعد از فوت فتحعلی شاه ارك و سایر زمین‌های او را مردم خریدند عمارت کردند کتون محله معتبری شده است. جزئی از آن باغ به حال اولیه باقی است زمین او یست جریب .

باغ دلگشا - از باغات قدیم و داخل حصار شهر است. آبادی خوب دارد. بیست و پنج جریب.

باغ قاضی - از باغات قدیم. در میان شهر واقع است بدین جهت بیش‌تر او خانه شده و محله گردیده . جزئی از آن باقی است که زمین او شش جریب است -

باغ مورچی - از باغات قدیم. داخل حصار شهر است. اکنون آن باغ محله و خانه شده است، جزئی از آن به حالت اول باقی است که زمین او پانزده جریب است .

باغ قهیمان - مزرعه قهیمان وقف سرکار فیض آثار است در عهد محمد شاه میرور آقاسید جعفر که سرکشیک سرکار فیض آثار بود قطعه زمینی از آن ملک را نود ساله اجاره کرد باغی بنا نمود. اکنون نصف آن مشجر است و نصف املس به دست وراث آن مرحوم است. پانزده جریب .

باغ حاجی میرزا صفی - از باغات جدید است که در اوایل سلطنت این شاهنشاه کربلانی یعقوب نامی میراب او را مشجر کرد، باغ خیلی مختصری است. بعد از فوت او حاجی میرزا صفی او را ایتباع نمود. زمین او شش جریب است .

باغچه سیدان - از باغات قدیم است که در قدیم آبادی معتبر داشته اکنون خراب و زمین است. بیست و پنج جریب .

باغ صفا - از باغات قدیم است. کتون سه قطعه شده. همه نوح میوه و درخت دارد. يك قطعه او کمال آبادی دارد. هفتاد جریب .

باغ غیاث آباد - از باغات قدیم است ولی خراب و ویران، زمین املس بود در عهد دولت محمد شاه مرتضی قلی یک بیگدلی اورا آباد کرد کتون به دست وراث آن مرحوم است. همه نوع میوه دارد در کمال امتیاز و نهایت آبادی. داخل حصار شهر است. زمین او پنجاه جریب .

باغ زنبیل آباد - از باغات قدیم است جناب متولی باشی قدری زمین بر او افزوده، اورا بزرگ نموده، در کمال آبادی است. همه نوع میوه او ممتاز است به خصوص انار و انجیر و توت و گوجه .

باغ ریگک - از باغات قدیم است. مخروبه شده بود جناب میرزا سید محمد برادر جناب متولی باشی اورا آباد نموده. کتون نصف او آباد شده است. پنجاه جریب .

باغ محمد تقی بیگ - از باغات جدید است که در دولت همین پادشاه محمد تقی یک اورا آباد کرده، یخچالی هم در آن باغ بنا نهاده. باغ مختصری است داخل حصار شهر است.

باغ محمد تقی بیگ - از باغات جدید است. دو قطعه از اراضی مهرویان را محمد تقی یک در دولت این پادشاه ناصر الدین شاه آباد کرده، وقف بر تعزیه داری جناب سید الشهداء نموده است. آبادی معتبر دارد. زمین او بیست جریب است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مركز و اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

[بقاع و اماکن و مستغلات]

بقاع مقدسه :

- که گنبد و عمارت دارند چه در اصل شهر واقعند چه در خارج شهر :
- * روضه مبارکه حضرت معصومه علیها سلام الله. اصل بنا از شاه اسماعیل صفوی است. گنبد طلا و مدرسه و دارالشفای بناهای فتحعلی شاه است. ایوان مدرسه از شاه طهماسب است.
 - * بقعه شاه حمزه.
 - * بقعه شاه ظهیر.
 - * بقعه موسویان و جهل دختران، دو بقعه عالی است. از بناهای شاه طهماسب صفوی است.
 - * بقعه سلطان محمد شریف.
 - * بقعه احمد بن قاسم درب دروازه قلعه واقع است. کاشی معتبر دارد که در این زمان نمی توانند درست کنند.
 - * بقعه علی بن بابویه *ابن مطالعات فرنگی*
 - * بقعه خاکی فرج بیرون شهر واقع است.
 - * بقعه احمد بن اسحاق، ولسی آن احمد بن اسحاق معروف در حلوان مدفون است.
 - * بقعه سید معصوم. بیرون شهر واقع است.
 - * بقعه شاه ابراهیم. بیرون شهر واقع است.
 - * بقعه شاه جعفر. بیرون شهر واقع است.
 - * بقعه امام زاده زید.

- * بقعة شاه جمال. بیرون شهر نزدیک کوه بقعه دارد.
- * بقعة هادی مهدی. قریب نیم فرسخ خارج شهر است.
- * بقعة شاه سید علی. بیرون دروازه [ری] واقع است.
- * بقعة شاه ابراهیم.
- * بقعة شاه طیب و طاهر. یک فرسخ از شهر دور است.
- * بقعة ساره خاتون. دوسه نفر از امام زاده‌ها در آن مرقد مدفون می‌باشند.
- * بقعة علی بن جعفر .
- * بقعة شاه ابراهیم .
- * بقعة شاه جمال .
- * بقعة شاه اسماعیل .
- * بقعة شاه پور علی. در کرمجگان واقع است.
- * بقعة معصومه در کلهک که یکی از قراء قم است واقع است.
- * بقعة امام زاده هادی. دروشنوه است.
- * بقعة سلطان علی. در مشهد اردهال واقع است.
- * بقعة معصومه سکینه خاتون. در قاسم آباد واقع است.
- * بقعة مرحوم میرزای قمی.
- * بقعة آقای بزرگ .
- * بقعة زکریا بن آدم .

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

مساجد :

مسجد جامع. معلوم نیست چه وقت بنا شده. فتحعلی شاه او را تعمیر کرده

است .

مسجد امام حسن / مسجد حاجی ملامحمد صادق / مسجد عشقعلی / مسجد حبیب
 اللهدیک / مسجد شاهزید / مسجد چهارمردان / مسجد حاجی حسن فتحعلی / مسجد
 پنجه علی و مسجد سینی / مسجد قلعه / مسجد باغ پنده / مسجد امام زین العابدین /
 مسجد تکیه آقا سید حسن خیاط / مسجد میرزا شفیق توسرکانی / مسجد

بالای سر .

مدارس:

مدرسه آستانه مقدسه / مدرسه مهندی قلی خان / مدرسه جناب حاجی [ملا]
 محمدصادق / مدرسه جانبی خان معروف به مدرسه ناصری / مدرسه معروفه به لكها /
 مدرسه محمد مؤمن خان.

حمام [ها]:

حمام قلعه میرزا ابوالقاسم / حمام کوچه حرم معروف به حمام ملاطاهر /
 حمام آستانه مقدسه / حمام امین الدوله - زنانه و مردانه است / حمام جناب
 متولی باشی که در سرخانه است / حمام میرزا ابراهیم مستوفی سرکار فیض آثار /
 حمام پشت باره - زنانه و مردانه است / حمام خیابان معروف به حمام کیکلوس
 میرزا / حمام آقا میرزا رحیم که از خدام سرکار فیض آثار بوده است / حمام
 جناب متولی باشی که در خارج دروازه خاك فرج واقع است / حمام جهانگیر
 میرزا / حمام چاله - زنانه و مردانه است / حمام حاجی حسین / حمام شاهزاده
 واقع در محله باغ پنبه.

حمام فیروزه / حمام اولیا واقع در محله باغ پنبه / حمام چاله عربستان /
 حمام مرحوم میرزا ابوطالب / حمام موسویان / حمام دولت خانه / حمام بازار
 وقف بر سرکار فیض آثار / حمام حاجی محمد جعفر عطار / حمام قاضی - زنانه و مردانه
 است / حمام گلشن - زنانه و مردانه است / حمام عشقلی - زنانه و مردانه است /
 حمام حاجی بابا - زنانه و مردانه است / حمام آقاملک / حمام سلطان شریف -
 زنانه و مردانه است / حمام طالار / حمام کلانتر / حمام چهار مردان - زنانه
 و مردانه است / حمام چاله که در گذر صادق پنبه دوز است - زنانه و مردانه است /
 حمام حاجی حسین پشت بازار لاجین بیک / حمام حاجی محمودخان معروف
 به حمام شاهزاده حمزه - زنانه و مردانه است / حمام شاه که در عمارت شاهی در
 جنب صحن مطهر واقع است.

[آب انبارها:]

آب انبار سردار / آب انبار صحن مطهر / آب انبار درب صحن مطهر /
 آب انبار دارالشفاء / آب انبار ملامحمد حاجی سهراب علی / آب انبار جناب
 متولی باشی / آب انبار حاجی علی اکبر / آب انبار ملامحمد حاجی سهراب
 علی (۱) / آب انبار حاجی علی قلی یک / آب انبار حاجی سیدحسن صابونی /
 آب انبار حاجی علی اکبر درباغ پنه / آب انبار مرحوم میرزا ابوطالب / آب
 انبار حسین قلی خان درب مسجد جمعه و مدرسه جانی خان / آب انبار درب
 مسجد جامع / آب انبار حاجی حسن در سنگ سیاه / آب انبار موسویان / آب انبار
 سلطان شریف از بناهای حاجی سیدعلی / آب انبار حاجی رشیدخان در میدان /
 آب انبار حاجی محمدعلی شبانه روزی، محله اسماعیل حلوائی / آب انبار مرحوم
 حاجی ملا محمد کزازی / آب انبار عشقلی / آب انبار میدان میر / آب انبار حاجی
 کاظم در عربستان / آب انبار شاهزاده طیب و طاهر / آب انبار خاک فرج / آب انبار
 شاه جمال / آب انبار میدان .

[یخچال ها:]

یخچال آقای متولی باشی در دروازه خاک فرج / یخچال زنبیل آباد مال جناب
 متولی باشی / یخچال شاه آباد از بناهای جناب متولی باشی / یخچال علی آباد مال
 حاجی رشیدخان / یخچال محمد تقی یک / یخچال مشرف، وقف است / یخچال باقر
 خان / یخچال سلطانم / یخچال قاضی / یخچال نصرت آباد / یخچال صاحب الزمان .

مستغلات:

موافق جزو علی حده :

باب ۹۵۱

خانات و تیمچهها - ۲۷ باب / حمام - ۴۵ باب / دکان سمساری - ۱۱
 باب / دکان خیاطی - ۳ باب / دکان برازی - ۷۷ باب / دکان بقالی - ۷۰ باب /

۱- تکرار شده است.

دکان قصایی- ۱۸ باب / کفش دوزی- ۱۴ باب / خراطی- ۷ باب / سراجی-
 ۱ باب / تنباکو فروشی- ۲۴ باب (۱) / حلاجی- ۴۰ باب / خرده فروشی- ۱۰
 باب / گنج یزی- ۱۱ باب / عصارى- ۳ باب (۲) / چیت سازی- ۷ باب /
 خرازی- ۷ باب / نجاری- ۱۹ باب / مسگری- ۲۷ باب / حلوائی- ۴۹ باب /
 جوراب دوزی- ۱۳ باب / صفاری- ۱۴ باب / حلاجی- ۲۷ باب / ارسى دوزى
 - ۳۰ باب / صرافى - ۷ باب / کلاه دورى- ۹ باب / پالان دوزى- ۱۱ باب /
 حدادی- ۱۹ باب / چیلان گری- ۶ باب / دباغی- ۱۹ باب / نمدمالی- ۳۰
 باب / صباغی- ۲۱ باب / نخودبریزی- ۱۴ باب / عطاری- ۵۷ باب / آجر یزی
 - ۱۰ دستگاه / کوزه فروشی- ۱۹ باب / زرگری- ۷ باب / پاره دوزى- ۲۰
 باب / نعل بندى- ۸ باب / دوانگری- ۸ باب / قصاعى وکاشى یزی- ۸ باب /
 علاقه بندى- ۱۴ باب / کله یزی- ۱۸ باب / خبازى- ۴۶ باب / کوزه فروشى
 - ۱۲ باب / چایى فروشى- ۵ باب / قنادى- ۲ باب / طواحين- ۱۷ سنگ /
 یخچال- ۷ باب .

بیوتات اهالی شهر :

۳۷۲۴ باب. در سال گرانی مخروبه و بی سکنه مانده : ۶۰۰ باب .

= ۳۱۲۴ باب

مقرراً نفوس: نوزده هزار و هفت صد و پنجاه نفر.

بیوتات علما و سادات: ۷۳۶ باب / عملجات مزروعی و باغات: ۱۰۰۰

باب / مالکین زراعت و باغات: ۹۰ باب / اصناف بازار: ۹۳۰ باب / خوش

نشین و غربا: ۳۶۸ باب (۳).

۱- در کتابچه افضل الملك هم ۲۴ باب است و «۲۸ باب» در صفحه

۹۱ این مجموعه خطاست .

۲- در کتابچه افضل الملك هم ۳ باب است که درست خوانده نشده بود.

۳- در کتابچه افضل الملك هم به همین صورت است و ارقام صفحه ۱۹۲

این مجموعه بدین وسیله تصحیح می شود .

ایلات دارالایمان قم

هفت طایفه اند که اغلب آنها در شیراز و نواحی او منزل و مرتع داشتند تا در عهد مرحوم آقا محمد خان قاجار آنها را کوچانیده، به قم منزل دادند. در ابتدای ورود مردمان بی مکتب و تقیری بوده، بعضی در اصل شهر برخی در نواحی شهر مسکن گرفتند، مالیات دیوانی نداشتند. چون به کسب و زحمت چند شتر و گوسفند را مالک شدند هر طایفه خود را به یکی از علمای شهر چسبانیده بنای شرارت گذاشتند. بدین جهت فتنه در میان علمای بلد اتفاق افتاده، چند قتل نفس واقع شد. این خبر به سمع امنای دولت رسیده، خاقان مرحوم فتحعلی شاه مبلغ پانصد تومان آن ایلات را جریمه کرد.

سالهای بعد حکام قم آن مبلغ را همه ساله از آنها دریافت می نمودند. بعد از چند سال آن مبلغ جزو جمع کتابچه دیوانی شده، در اواخر عهد فتحعلی شاه دوست و پنجاه تومان را تخفیف به آنها دادند. کم کم در عهد محمد شاه و اوایل عهد این پادشاه ناصرالدین شاه به اسم فرع و رسوم تخفیف و پیشکش سرباز مالیات آنها زیاد شد تا به هفت صد و شصت و چهار تومان رسید. در ممیزی جدید میرزا حبیب گرگانی منال دیوانی آنها به هزار و یک صد و بیست و پنج تومان قرار گرفته.

نوکر دیوانی ندارد. جوانان کاری دارند. تعداد نفوس و مراتع آنها در جزو هر طایفه نوشته می شود:

طایفه زندیه:

در دولت شاه شهید آقا محمد خان بزرگان او را مکفوف البصر کرده

درخصوص کوه [ها] و معادن این شهر

در طرف غربی این شهر کوهی است معروف به «گدن گلمز» که نمک این شهر و بعضی مکان [ها] و شهر [های] دیگر را از این کوه می‌برند. نمک خوش-طعم شفاف دارد. از اطراف آن کوه چشمه‌ها جاری است که قدری می‌رود بسته می‌شود. مسافت اوتاشهر سه فرسخ است و دور آن کوه هم سه فرسخ است. مساحت اصل کوه دوهزار و چهارصد و سی و نه خروار بذر افشان است. در عهد قدیم از جانب دیوان مالیاتی کسی بر او بسته که هر کس نمک ببرد چیزی به دیوان بدهد. بدین جهت آن سال چشمه‌های او همه خشک گردید.

بالای آن کوه می‌گویند کسی نمی‌رود ولی چند سال قبل از این رعایای جعفر آباد در روز سیزدهٔ عید به اجماع از طرف جعفر آباد بالا رفتند از طرف قم پایین آمدند. گفتند به جهت خاک‌های کوبرشور عبور به آن کوه متعسر است که قدم‌تازانو در آن خاک فرو می‌رود.

کوه یزدان :

این کوه مابین مغرب و جنوب قم واقع است. یک فرسخ تا شهر مسافت دارد. چشمهٔ بسیار دارد ولی قابل زراعت نیست. ریاس قم را از آن کوه می‌آورند. آن کوه مرتع دلیقهٔ زنده است. معروف است که یک هزار و سی صد دره دارد. تخته‌سنگ صاف که یک ذرع عرض و دو ذرع طول اوست بدون حجاری از آن کوه می‌آورند. سنگ بست قنات ناصری از آن سنگ‌هاست.

گویند در زمانی که ایل اشعری وارد این شهر شدند حکمران این سامان که منزل او در مزرعهٔ ابرستجان بود اسم او یزدان‌فاذر بوده و این کوه مرتع مخصوص حشم او بوده بدین جهت این کوه موسوم به کوه یزدان شده است.

کوه کلاه قاضی :

در طرف قبله و جنوب قم واقع است. قنات ناصری از کنار آن کوه جاری است. جمیع سنگ آن کوه گچ می شود. گچ این شهر از آن کوه است، گچ سفید پرقوتی دارد.

کوه خضر :

مابین جنوب و مشرق این شهر واقع است. در بالای آن کوه عمارت مسجد چهارصفه درست کرده اند که خیلی باصفاست. در طرف دیگر اطافی ساخته در میان آن اطاف از پارچه سنگی جای يك پای بیرون آورده حجاری کرده اند. اهالی قم از زن و مرد در ایام عید بدان کوه می روند.

کوه فرداغی :

در جانب جنوب و قبله قم واقع است و يك فرسخ ناشهر مسافت دارد. سنگ هایی که در این شهر به جهت فرش و حوض و ازاره خانه ها [مصرف می شود آنها] را از آن کوه می آورند. آن کوه هیچ چشمه ندارد. دامنه او مرتع حشم اهل ولایت است.

کوه دو برادران :

در طرف مشرق قم واقع است. مسافت او تا شهر يك فرسخ است. چشمه سار هیچ ندارد. نزدیک کوه خضر واقع است و دو کوه است ملاصق يك دیگر که ارتفاع هر دو و وضع هر دو مثل هم دیگر است که گویا معمار باقرینه و قاعده هر دو را مثل هم بنا کرده است.

مزارع خالصه و اقلعه در این شهر

مزرعه شمس آباد :

از قنات‌های قدیم بوده که در عهد خاقان مغفور فتح‌ملی‌شاه، امین‌الدوله پسر حاجی محمدحسین خان اصفهانی صدراعظم در ایام وزارت خود او را آباد کرد ، بعد از مزولی خاقان مغفور او را خالصه نمود و تا کنون عمل خالصه در او می‌شود . قنات آن از خود به قدر دوسنگ آب دارد . قلعه معتبر در او بنا کرده است ، باغ مشجر بزرگی در او غرس کرده ، از رودخانه هم آب برمی‌دارد و از جایی که آب آن قنات بر روی زمین جاری می‌شود تا آن مکان که زراعت می‌شود به قدر سه فرسخ مسافت است . هم در این بین چهار طاحونه ساخته است که خبازهای قم او را اجاره می‌کنند .

از مزارع معتبر معروف است که خریزه و سایر محصولات او در کمال امتیاز است .

مزرعه شاه آباد :

از مزارع قدیم بوده ، حاجی میرزا آقاسی که در عهد محمد شاه مرحوم وزیر مستقل بود او را خرید آباد نمود قلعه بساخت . آب از رودخانه قم برمی‌داشتند زراعت می‌کردند . قنات داشته ولی او را آباد نکرد . بعد از فوت محمد شاه آن مزرعه خالصه شده ، اکنون میرزا مهدی پسر عموی مستوفی الممالک او را در عوض موجب خود تیول کرده است در عوض نود تومان . زراعت نمی‌کند آب او را به اهل قم اجاره می‌دهد .

قمرود :

قریه بسیار معتبری است و از مزارع قدیم است . در عهد خاقان مغفور فتحعلی شاه ، امین الدوله وزیر خاقان مغفور او را اتباع نمود . بعد از عزل او آن مزرعه را خالصه نموده . چندرشته قنات دارد که کنون یکرشته از او آباد است . هیچ زمینی به خوبی زمین قمرود حاصل خیز نیست . قریب دوست خانوار جمعیت دارد همه آنها علی اللهی هستند . علاوه بر چند نفر که رعیت هستند مابقی آنها امر معاش خود را از مال داری و مکاری گری می گذرانند . چند نفر هم غلام قرا - سوران دارد .

در سفلی او مزرعه ای است که خالصه نیست معروف به «کوه سفید» . این دومزرعه اکنون تیول مقرب الخاقان خازن الملك است .

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

- پرتال جامع علوم انسانی

[دو] قناتی که به جهت خیرات

در این شهر جاری است

یکی قنات ناصری است که در سنه یک هزار و دوویست و هفتاد و پنج بر حسب امر قدردان این شاهنشاه اورا آباد نموده، به قدر سمنگ آب به روی زمین جاری است. شش دانگ این قنات وقف است بر محلات شهر.

قنات دیگر قنات میرزا ابوالقاسم است که در زمان حکومت قم اورا حفر نموده آباد کرد. چون در قم خانه و باغ و حمامی بنا نموده که در او مسکن داشت نیم دانگ از این قنات را به جهت مصرف باغ و عمارت خود گذاشت. یک دانگ و نیم دیگر هم ملک یکی از طوایف بیگدلی است. چهار دانگ از او وقف است بر محلات شهر. به قدر نصف سمنگ قدری علاوه آب دارد.

شعبه پژوهش و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

بلوکات

بلوک و قراء این شهر

شهر قم در قدیم الایام قراء و توابع بسیاری داشته که کنون آن توابع موضوع شده چنان که يك حد قم اصفهان و یکی همدان و یکی ری بوده که کاشان و عراق و بعضی بلوکات دیگر جزء قم بود. اکنون پنج بلوک باقی مانده: بلوک وازکرد، بلوک جاسب، بلوک اردهال، قهستان، قمروود. هر يك از آن بلوکات را چند قطعه و قریه است الا قمروود که يك قریه بیش نیست.

هوای قمروود گرم است هوای سایر بلوک دیگر سرد و بیلاق است. پیش از گرانی و قحطی که در سنه يك هزار و دو بیست و هشتاد و هشت واقع شد تعداد نفوس این بلوکات شده بیست هزار نفوس داشت، چند سال بعد از قحطی که تعداد نفوس نمودند يك ثلث از آنها باقی مانده، باقی تلف شده بودند. اقرب آن بلوکات را تا شهر دو فرسخ مسافت است، ابع آنها هشت فرسخ.

[قهستان]

قراء این محال را هوای خوب سردسیر است. حاصل زمینی کمتر دارند. معاش آنها از حاصل اشجار می گذرد. ذغال این شهر از این بلوکات می آید. آب آنها شیرین است.

قریه ورجان :

نزدیک ترین دهات قهستان به شهر همین قریه است. سه فرسخ تا شهر مسافت دارد. هوای آنجا معتدل است آب او از قنات است. جوزق کاری خوب در

او می شود. باغات خوب دارد. انجیر و انار آنجا خیلی ممتاز است. گویند از سه من انجیر تر یک من انجیر خشک به عمل آید. دوسه مزرعه مختصری دارد. به قدر شصت خانوار در آنجا ساکن می باشند که بعضی از آنها تنگچی های خوب و شکارچی می باشند. در کوه های آن مکان شکار و کبک بسیار است.

مالیات : ۱۵۴ تومان ۸ هزار (دینار).

عدد نفوس : ۲۵۰ نفر.

قریه سیرویه :

در اعلاى قریه ورجان واقع است. قریه مختصری است که آب و اوزقنات است. جو زقاری خوب در او می شود. حاصل شتوی او جو و گندم. باغات مختصری دارد. انجیر در آن محال خوب می شود. به قدر پانزده خانوار در آنجا مسکن دارند.

مالیات : ۱۰۴ تومان و یک قران و سه شاهی.

عدد نفوس : ۷۵ نفر.

قریه کهک :

از قراء معتبر این ولایت است. در جلگه اتفاق افتاده. قنوات متعدد و مزارع زیاد دارد. شتوی گندم کاری می کنند چون می کارند. صیفی کاری جو زق می نمایند. پنبه آن محل در کمال خوبی است چنانچه قیمت پنبه کهک علاوه است از پنبه های دهات و مزارع دیگر. در هر مزرعه باغ به عمل آورده اند. همه میوه در آن مکان از سردسیری و گرمسیری خوب می شود. انگور و هلو و شلیل و انجیر و توت آن محل در کمال امتیاز است. در میان دهات این شهر دهی به آبادی و بزرگی این قریه نیست. مردم رعیت پیشه و کاسب دارد. کوزه های گلی خوب در آن مکان می سازند. «شهرده» همه بلوکات قم است. قبل از گرانی هزار و شش صد نفر بودند، اکنون نفوس آن مکان از این قرار است :

۱۵۰ خانوار - ۷۳۵ نفر

مالیات : هشت صد تومان و یک قران و ۱۴ شاهی.

قریه بیدهند :

ازدهات‌های معتبر است . هوای او ییلاق است ، آب او ازقنات است ، قدری آب ازچشمسار در آنجا جاری است . در میان دره‌ای واقع است که اغلب زمین اومشجر است . معاش آنها از حاصل سردختی است . همه‌جور میوه در او خوب می‌شود به‌خصوص سیب و قیسی و گردو . حاصل زمینی آن‌مکان به‌واسطه سایه اشجار خوب نمی‌شود . جو ترشه و شبدر در آنجا خوب به‌عمل می‌آید . ذغال خوب شهر از آن‌مکان است که از هیزم درخت گردو است . اطراف او همه کوه است . کبک و تبهوی زیاد دارد ، شکار زیادی هم دارد . چند نفر تفنگچی خوب دارد .

مالیات : ۵۸۷ تومان و هشت هزار و ده شاهی .

عدد نفوس : ۱۹۲ نفر .

قریه ابرجس :

قریه مختصری است . هوای او ییلاق است . آب او هم ازقنات و هم از چشمسار است . خاک آن محل چون پخته‌شود گچ می‌شود بدین جهت موسوم به ابرجس شده است چه «جس» (۱) در عربی به‌معنی گچ است . گچ بلوکات قم را از آن مکان می‌برند . شتوی گندم می‌کارند صیفی جوزق و عدس ولویا و نخود . باغات خوب دارد . مردم کاسب دارد بدین جهت بیشتر متمول هستند .

۲۵ خانوار - عدد نفوس : ۹۷ نفر .

مالیات : ۲۳۰ تومان و ۸ هزار . کاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

قریه گرمجگان :

در اعلاقی قریه بیدهند واقع است . این‌ده در میان دره‌ای است که اطراف او کوه است . به‌قدریک فرسخ طول اوست که همه آن‌ده مشجر است بدین جهت هوای آنجا در کمال خوبی است .

از ییلاقات معتبر دنیاست که کمتر مکانی چون آن مکان ییلاق است . آب

اوازقنات ویش تر از چشمه‌سار است. درخت ومیوه گرمسیری ندارد، میوه‌های بیلاقی دارد در کمال خوبی. درخت گردوی بسیار دارد. ذغال خوب از آن مکان می‌آورند. قلبی گندم کاری می‌کنند. اغلب حاصل زمینی آنجا نخود و لوبیا وعدس و ماش است. در کوهسار آنجا شکار و پلنگ بسیار هست. کبک به اندازه‌ای دارد که نمی‌توان نوشت. تنگچی‌های شکاری خوب دارد. تیول است بر بقعه محمدشاه مرحوم.

مالیات : ۷۱۳ تومان و عهزار و ۱۱ شاهی.

عدد خانوار : ۱۰۰ خانوار. نفوس : ۴۵۰ نفر.

قریه و شنوه :

ازدهات معتبر قهستان است. هوای [آن] بیلاق است. بیلاقی به‌خوش هوایی آن مکان در کوه ارض کمتر پدیدار شود. آب اوازقنات است ویش تر چشمه‌سار. آب گواری شیرین برنده دارد. در میان دره عریضی واقع است که اطراف او کوه است و در فرسخ طول اوست.

شتوی آن مکان گندم است صیفی کاری اغلب تریاک است که بهترین تریاک های عالم است. جمیع این دره محاط به اشجار مشمر و غیر مشمر است ولی اغلب فندق است. توت و سایر میوه‌های او در کمال لطافت است. کوهسار آن مکان آهوی زیاد دارد و کبک بسیار. قبل از قحطی عدد نفوس آن مکان یک هزار و هشتاد نفر بود اکنون بدین قرار است :

۵۰ خانوار - ۲۹۰ نفر

مالیات : ۸۲۸ تومان و عهزار و ده شاهی.

تیول بر بقعه والده این شاهنشاه است.

قریه فردو :

هوای او بیلاق است. آب او هم از چشمه‌سار و هم از قنات است. در میان دره واقع است. حاصل زمینی شتوی آن مکان گندم است صیفی لوبیا وعدس و نخود و جو ترشه. جوزق کاری کمی می‌شود. کوهسار آن مکان علف زیادی

دارد بدین جهت گوسفند زیاد دارند . اغلب مداخل آن مکان از گوسفند است . به طعم پنیر آن مکان هیچ چیز نمی شود . کوه های آنجا شکار بسیار و کبک بی شمار دارد پلنگ هم دارد . آخر کوه های آن مکان منتهی می شود به کوه پیمال که چمن و مرتع خوبی است که بهتر از آن مرتع نمی شود .

عدد نفوس : ۸۰ خانوار - ۲۶۰ نفر .

مالیات : ۴۱۹ تومان و ۳ قران و ۵ شاهی .

قریه میم و دستجرد :

دوقریه ملاصق یکدیگر است . هوای آنجا معتدل است . آب آنجا از قنات است . باغات زیادی دارد درخت گرمسیری و سردسیری دارد . گوجه و توت و سایر میوه های آن مکان خوب می شود . شتوی گندم ، صیفی کاری جوزق است . انجیر آن مکان خوب می شود .

نفوس : دستجرد ، ۳۰ خانوار . میم ، ۵۰ خانوار = ۲۹۰ نفر .

مالیات : میم ، ۲۵۹ تومان . دستجرد ، ۱۷۴ تومان .

قریه و نارج :

هوای او گرمسیر است . باغات بسیار کمی دارد . آب آنجا هم از چشمه و هم از قنات است . شتوی جو و گندم ، صیفی جوزق خوب به عمل می آید . اهالی آن مکان اغلب خلیج می باشند گوسفند زیاد دارند . ننگچی خوب دارند .

عدد نفوس : ۲۵ خانوار - ۱۶۰ نفر .

مالیات : ۱۴۴ تومان و چهار هزار .

قریه خاوه و طیره :

دوده کوچک است بسیار مختصر . هوای آنها ییلاق است . اندک باغاتی دارند حاصل آنها میوه های ییلاقی است . حاصل شتوی گندم ، صیفی کاری آنها اندکی جوزق و لوییا و عدس و نخود و ماش . در اطراف این دوده کبک فراوان است شکار هم در کوه های آن مکان هست . آب آنها هم از قنات و هم از رود آب .

عدد نفوس : ۲۵ خانوار - ۱۵۰ نفر .

مالیات : خاوه ، ۱۱۲ تومان . طبره ، ۳۳ تومان .

قریه قبادیزن :

هوای معتدل بسیار خوبی دارد باغات کمی دارد . میوه های خیلی خوب

ماکول ، توت وقسی و گوجه خوب دارد . آب اوزقنات است . شتوی گندم ،

صیفی آنها جوزق . درجلگه واقع است . دوسهمزرعه بیشتر ندارد .

عدد نفوس : ۵۰ خانوار - ۱۵۵ نفر .

مالیات : ۲۱۸ تومان و ۶ هزار .

واز کرود

این بلوک دو قریه بیشتر ندارد . هوای آنجا برزخ گرمسیر و ییلاق است

و تا قم دوفرسخ یش مسافت ندارد . میوه آنجا هم گرمسیری و هم ییلاقی است .

انار و انجیر آنجا در کمال لطافت است .

قریه صوم :

هوای او معتدل است . آب اوزقنات است . باغات خوبی دارد . اغلب

درخت های آن مکان انار و انجیر است . این دو میوه در آن مکان در غایت لطافت

است که بهتر از اونمی شود . حاصل شتوی گندم : حاصل صیفی جوزق و کرجک .

درجلگه واقع است .

عدد نفوس : ۳۱۵ نفر .

مالیات : ۵۳۸ تومان و ۸ هزار .

قریه خورآباد :

هوای او معتدل ، نزدیک تر به شهر از سایر دهات است . تا شهر دوفرسخ

مسافت دارد . آب اوزقنات است رود آب هم از رودخانه کوآر دارد . زمین

حاصل خیز خوبی دارد . مزرعه ای دارد موسوم به لنج رود ، از جهت آب و زمین

بهترین مزارع دنیا است . در آن مکان باغات خوب عمل آورده اند ، توت و انار

و انجیر آن مکان خیلی ممتاز است . در زمین آنجا همه حاصل به عمل می آید
هندوانه آنجا مشهور است . شتوی گندم و جو ، صیفی جوزق هندوانه کرجک .
هرچه بکارند خوب می شود .

عدد نفوس : ۱۲۰ خانوار - ۵۰۰ نفر .

مالیات : ۸۹۸ تومان .

جاسب

هفت قریه است . در میان بکدره کوه واقع است که آن کوه احاطه بر
اطراف آن قراه دارد . آب آنها از چشمه سار و قنات است . هوای آنجا در
غایت سردی است و از یلاقات خوب دنیا است . به قدر خود در هر دهی باغات دارد
که اغلب میوه او بادام است . همه میوه های بیلاقی دارد . اهالی آنجا اغلب
کاسب می باشند کاسب حلوانی . حلوا ارده معروف را جاسبی ها خوب عمل می
آورند . اغلب مردمان جاسب سادات می باشند . بیشتر مردمان آن سامان کچل
هستند .

قریه واران :

اعظم قراه سبعة جاسب است . هوای سردی دارد ، اهالی آنجا اغلب
کاسبی حلوانی دارند . حاصل شتوی گندم ، حاصل صیفی نخود ماش جو ترشه
ولویا و عدس . ثمر باغات آنجا جوز بادام انگور است .

مالیات : ۵۶۲ تومان و ۸۰۰ دینار .

نفوس : ۶۶۰ نفر .

قریه کروکان :

بیلاقی ترین قراه جاسب است . هوایی به غایت سرد دارد . آب آن مکان
از چشمه سار کوه است . شتوی گندم ، صیفی نخود ماش عدس لویا . سادات
در آن مکان بسیار است .

نفوس : ۱۲۵ نفر .

مالیات : ۲۸۳ تومان و سه هزار .

قریه زر :

در تحت قریه واران است . مردم آنجا هم رعیت و هم کاسب است . هوای آنجا بیلاق است . باغات کمی دارد .

نفوس : ۱۴۰ نفر .

مالیات : ۳۳۴ تومان و پنج هزار .

قریه هرازجان :

در وسط دهات جاسب است . از سایر دهات کوچک تر است . اهالی آن مکان همه سادات می باشند . منزل شاه صاحب معروف در آن قریه است .

نفوس : ۱۵۵ نفر .

مالیات : ۲۱۸ تومان .

قریه وشتکان :

قریه مختصری است . حاصل باغات و زمینی آن مکان جمله بیلاقی است .

نفوس : ۸۵ نفر .

مالیات : ۱۸۱ تومان و یک قران و صد دینار .

قریه وسقونقان :

بیلاق خوبی است . در باغات آن مکان درخت فندق بسیار دارد علاوه بر بردخت های بیلاقی . چشمه آبی دارد که زراعت آن مکان از آن چشمه است . در اطراف او درخت های بد عمل آورده جایی خیلی باصفاست .

نفوس : ۱۵۰ نفر .

مالیات : ۲۹۰ تومان .

قریه بیجکان :

در سفلی قراء جاسب واقع است . هوای آنجا از سایر دهات ملایم تر است . بدین جهت حاصل زمینی و باغات آن مکان بیشتر از سایر دهات است . بادام بسیار در او عمل می آید .

نفوس : ۵۲۵ نفر.

مالیات : ۲۸۷ تومان و ۳ هزار .

بلوك اردهال

دورترین بلوكات قم است. هم در آن بلوك قریه دارد که هوای او گرمسیری و هم قریه دارد که هوای او ییلاق است . حاصل شتوی آنجا گندم و جو، حاصل صیفی جوزق و عدس و ماش و نخود و لویا . اکثر مردم آنجا سادات می باشند. مردم کاسب رعیت پیشه دارد. کوه های آن مکان شکار و کبک و قوچ و میش دارد. در قریه مشهد بقعه امامزاده سلطان علی بن امام جعفر صادق - ع - (۱) است . در سیزدهم میزان جمیع اهالی قراء فین و سایر قراء و از اهالی شهرو کسبه قریب ده هزار نفر در آن قریه حاضر می شوند یکی از قالیچه های امامزاده را در سرقناتی که نزدیک آن بقعه است می برند . و اگر غیر این دست بر آن قالیچه زند حکماً او را می کشند . بدین واسطه بعضی [سالها قتل نفس اتفاق می افتد].

قریه مشهد :

اعظم قراء اردهال است . هوای آنجا گرمسیر است. در باغات آن مکان همه میوه به عمل می آید به خصوص انگور . مردمان معتبر بزرگ اردهال که سادات هستند در آن قریه مسکن دارند . مضجع امامزاده سلطان علی در آن قریه است . آب او از قنات است .

عدد نفوس : ۱۴۳ خانوار - ۶۰۸ نفر.

مالیات : ۴۲۲ تومان و ۱۴ شاهی .

قریه گرمه :

از قرائی است که هوای او بهترین سایر قراء است (۱) . حاصل شتوی آنجا جو گندم ، حاصل صیفی جوزق و لویا و نخود و ماش است . باغات کمی

دارد همه میوه در آن مکان خوب می شود . آب آنجا از قنات است .

عدد نفوس : ۲۶ خانوار - ۹۱ نفر .

مالیات : ۱۰۵ تومان .

قریه سینقان :

هوای آنجا بیلاق است . حاصل آنجا از شتوی و صیفی مثل مشهد

است .

عدد نفوس : ۵۳ خانوار - ۱۴۶ نفر .

مالیات : ۲۳۴ تومان و دوهزار و ده شاهی .

قریه کله جار :

مختصر قریه ای است . مردمان رعیت پیشه دارد . هوایش خوب است .

باغات خیلی مختصری دارد .

عدد نفوس : ۴۵ خانوار - ۲۴۰ نفر .

مالیات : ۱۸۶ تومان و هزار و ۱۴ شاهی .

قریه ارمک :

هوایش مثل سایر دهات است . اکثر مردم آن مکان سادات هستند .

عدد نفوس : ۳۸ خانوار - ۲۲۵ نفر .

مالیات : ۲۳۵ تومان و هشت هزار و ۸۰۰ دینار .

قریه خاوه :

قریه مختصری است . در آب و هوا و سایر چیزها مثل سایر دهات است .

عدد نفوس : ۴۵ خانوار - ۱۵۱ نفر .

مالیات : ۳۰ تومان و هزار .

قریه شانق :

فاصله مابین بیلاق و گرمسیر است . مرتع معتبر دارند . معاش آنها از

گوسفند می گذرد . آب آنها از قنات است که آب مختصری دارد . محصول

شتوی گندم و جو ، حاصل صیفی جوزق و هندوانه و خربزه ، باغات هیچ ندارد .

سکنة آن مکان عرب خراسانی هستند .

عدد نفوس : ۳۰ خانوار - ۹۲ نفر .

مالیات : ۲۷ تومان و پنج هزار و ۶۰۰ دینار .

قریه مزوش :

آب و ملک این قریه وقف است بر مصارف بقعة مطهرة جناب امیرالمؤمنین

(ع) . مرتع خوبی دارد . اهالی آن مکان همه صاحب گوسفند هستند .

۳۰ خانوار . نفوس : ۱۳۰ نفر .

مالیات : ۳۸ تومان .

مزارع کنار رودخانه

معروف به انار بار که از جنب شهر قم می گذرد ، به غیر طایقان که از مزارع
وقراء قدیم است این باقی که نوشته می شود تماماً جدیدالنسق می باشند که در
این دولت گردون عدت مالیات بر آنها بسته شده است ، جزو جمع قم محسوب
شده اند . هوای این مزارع مایل به گرمی است . همه این مزارع مشروب از آب
رودخانه می شوند . در اطراف آن مکانها شکار کوهی و کبک بسیار است . باغات
ندارند . اغلب آنها قلعه هم ندارند .

قریه طایقان :

از قراء قدیم است در کنار رودخانه واقع است . حاصل آنجا مشروب
از آب رودخانه می شود . هوای آنجا مایل به گرمی است . باغات کمی دارد .
انجیر در آن مکان خوب به عمل می آید . شتوی گندم وجو ، صیفی جوزق خوب
به عمل می آید . مرتع خیلی خوب دارند . مردمان شرارت پیشه دارد . چند نفر
تفنگچی خوب دارند .

۲۵ خانوار . نفوس : ۹۰ نفر .

مالیات : ۲۵۰ تومان .

قریه چشمه علی :

ازدهاتی است که در این عهد مالیات بر آنجا بسته شده است . باغات ندارد . حاصل آنجا گندم و جو و جوزق و کرچک است . ده مختصر است . اهالی آن مکان مردمان غوغاجویی است . تفنگچی خوب دارند ، مرتع خوبی دارند .

۱۰ خانوار . عدد نفوس : ۲۵ نفر .

مالیات : ۱۸ تومان .

* مزرعه حسین آباد - مزرعه مختصری است . رعیت آنها بختیاری است ، چند نفرند جزو سایر البلوکنند . جز گندم و جو چیزی ندارد .

* مزرعه چم عابدین - جز جو و گندم چیزی نمی کارند . چهار نفر زارع بختیاری دارند جزو سایر البلوک می باشند .

* مزرعه چم حاجی مراد - يك نفر راونجی در آن مکان زارع است . جو و گندم عمل می آید .

* مزرعه چم استاد حسین - دو نفر رعیت دارد . حاصل جو و گندم .

* مزرعه چم صفر علی - قطعه زمینی است زیر نهر دولت آباد خالصه و در تصرف آنهاست .

* مزرعه چم عیسی آباد - يك قطعه است که سکنه ندارد . ملك سادات دلجانی می باشد . دو نفر رعیت دارد .

* مزرعه چم حسین آباد - از محلات دو نفر رعیت در آن مکان زارع است . حاصل آنها جو گندم .

* مزرعه صید آباد - پنج نفر محلاتی در آن مکان زارعند . حاصل جو گندم .

* مزرعه لریجان - باغات دارد ، به قدر ده خانوار در آنجا ساکنند =

۴۰ نفر .

* مزرعه چم قرکان - زارع آن مکان نیموری هستند . گندم و جو و جوزق

در آن مکان به عمل آید .

- * مزرعه **چم امیرآباد** - زارع آنجا نیموری است . حاصل گندم ، جو ، جوزق .
- * مزرعه **چم رمضان** - زارع آنجا اهل محلات هستند . حاصل جوگندم .
- * مزرعه **چم لاس آباد** - زارع محلاتی است . حاصل جوگندم جوزق .
- * مزرعه **چم محسن خان** - در بالای بند نیمور است . زارع آنجا محلاتی است . حاصل جوگندم .
- * مزرعه **چم نوروز** - در بالای محلات است . چهار خانوار محلاتی در آنجا ساکنند . حاصل گندم جو .
- * مزرعه **چم میرزائی** - چند نفر بختیاری در آن مکان زارع می باشند .
- * مزرعه **چم ارقده** - زارع آنها رعیت چم میرزائی است . حاصل جوگندم .
- * مزرعه **چم جودان** - چند نفر بختیاری در آن مکان زارعند . حاصل جو ، گندم .
- * مزرعه **چم صالحی** - رعیت نخجیروان در آن مکان زارع می باشند . حاصل جو ، گندم .
- * مزرعه **چال گنبد** - زارع نیموری در آن مکان زارع می باشند . حاصل جو گندم .
- * مزرعه **چم آسیا** - قلیل زراعتی دارند . مردم نخجیروان در آن مکان زارعند .
- * مزرعه **چم پل کوچک** - مخروبه افتاده . مالیات می دهند .
- * مزرعه **چم مهری** - حاصل آنها جوگندم است .
- * مزرعه **چم عبد علی** - زارع آنجا از اهالی راونج است . حاصل جو گندم .
- * مزرعه **سیاه کوه** - دو سه چادر از بختیاری زارعند . در جزو راونج زراعت می شود .
- * مزرعه **زرقانین** - قلمه دارد چند نفر بختیاری در آن مکان زارعند . حاصل

جو گندم .

* مزرعه چم سرخه - جزو زرقان است که همان بختیاری های آن مکان زارند. حاصل جو گندم .

* مزرعه چم های ملاعلی - جزو زرقان است . اهالی دلیجان در آن مکان زراعت می کنند . حاصل جو گندم .

* مزرعه مزور - رعیت آنجا نراقی و دلیجانی است . گندم وجود جو زق عمل می آید .

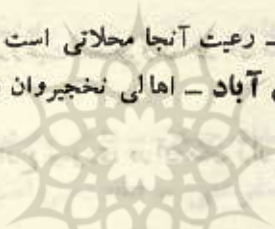
* مزرعه محمدآباد - رعیت آنجا نراقی و دلیجانی است . گندم وجود جو زق عمل می آید .

* مزرعه خالقی - جزو زرقان است . حاصل گندم جو زوق .

* مزرعه چم آسیا - جزو مالی آباد . دلیجانی ها در آنجا زارند . حاصل آنجا گندم است .

* مزرعه نو - رعیت آنجا محلاتی است . قلیل زراعتی دارند .

* مزرعه حسین آباد - اهالی نخجیروان در آن مکان زارع می باشند . حاصل گندم جو .

کتابخانه ملی ایران - تهران - ۱۳۸۵

کتابخانه ملی ایران - تهران - ۱۳۸۵

کتابخانه ملی ایران - تهران - ۱۳۸۵

کتابخانه ملی ایران - تهران - ۱۳۸۵

کتابخانه ملی ایران - تهران - ۱۳۸۵

کتابخانه ملی ایران - تهران - ۱۳۸۵

کتابخانه ملی ایران - تهران - ۱۳۸۵

کتابخانه ملی ایران - تهران - ۱۳۸۵

کتابخانه ملی ایران - تهران - ۱۳۸۵

کتابخانه ملی ایران - تهران - ۱۳۸۵

کتابخانه ملی ایران - تهران - ۱۳۸۵